

шляхом засвоєння соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна, неповторна особистість.

Література

1. Баранов С.П. Преподавание в начальных классах и общеобразовательных школах : учеб. пособ. для педагогических училищ / С.П. Баранов, Л.Р. Болотина, В.А. Сластенин. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1987. – 368 с.

2. Бочелюк В.Й. Педагогічна психологія : навч. посіб. / В.Й. Бочелюк, В.В. Зарицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 248 с.

3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский. – М. : Просвещение, 1967. – 243 с.

4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

5. Коваленко Є.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія : навч. посіб. / Є.І. Коваленко, Н.І. Белкіна ; [за ред. Є.І. Коваленко]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 664 с.

6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : в 2 т. / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 2. – 139 с.

7. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям [Электронный ресурс] / В.А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1972. – С. 72–73.

8. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника [Электронный ресурс] / Д.Б. Эльконин. – М. : Знание, 1974. – 291 с.

БІЛОСТОЦЬКА О.В.

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Українська система освіти як частина структури суспільства, яка розвивається в нових соціальних умовах, зумовила перегляд системи цінностей сучасної людини. Необхідність формування творчої інтелектуальної особистості, яка здатна зайняти ціннісну позицію щодо дійсності, зумовила зміни в ціннісно-цільовій спрямованості змісту та результату освіти, що набуло відображення в законодавстві про вищу освіту. Однією з важливих виховних можливостей науково-дослідницької роботи майбутнього педагога є формування загальної, педагогічної, методологічної та науково-дослідницької культури, що забезпечує особистісний розвиток і самореалізацію, здатність створювати та передавати цінності.

Проблеми професійно-педагогічної культури студентів та вчителів розглянуто у працях І.Ф. Білоусової, О.В. Бондаревської, М.М. Букача, О.Б. Гармаша, В.М. Гриньової, Т.В. Іванової, Т.Н. Левашової, Л.С. Нечепоренко, О.П. Рудницької, Ю.М. Рябової, В.А. Сластьоніна, Т.В. Ткаченка, А.І. Щербакова; викладачів вищої школи – А.В. Барабанщикова, В.В. Гаврилюк, І.Г. Гусева, І.Ф. Ісаєва, С.С. Муцинова. Водночас аналіз науково-методичної літератури дав змогу зрозуміти, що в сучасній психолого-

педагогічній науці недостатньо розглянуто питання науково-дослідницької культури майбутніх учителів як невід'ємної складової професійно-педагогічної культури студента.

Так, виявлено суперечності між підвищенням ролі науково-дослідницької роботи в процесі формування особистості майбутнього вчителя та формальним ставленням до процесу дослідження, нерозумінням цінності наукового знання з боку студентів.

Метою статті є обґрунтування сутності, структури та рівнів науково-дослідницької культури майбутнього вчителя.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури [1; 3; 4] встановлено, що феномен “культура” багатозначний, відрізняється складністю та варіативністю. Незважаючи на велику кількість визначень поняття “культура”, можна виділити такі основні положення: сутність культури – гуманістична, людинотворча, яка полягає в конкретизації загальнолюдських цінностей стосовно кожної людини; продуктом і одночасно творцем культури є людина; головним джерелом культури є діяльність людини; культура включає в себе способи та результати діяльності людини; культура розглядається як механізм, що регламентує й регулює поведінку та діяльність людини, оскільки людина є її носієм і ретранслятором; культура – специфічно людський спосіб буття, який визначає весь спектр практичної й духовної активності людини, її можливої взаємодії з навколишнім світом і собою. Духовна культура є епіцентром особистості. Духовність і духовна культура є підґрунтям професійної культури спеціаліста, яке набуває відображення у професійній діяльності.

Професійна культура розглядається як певний рівень оволодіння професією, тобто способами та прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованості духовної культури особистості. Отже, можна простежити такий ланцюг: духовна – професійна – педагогічна культура.

Автори визначають педагогічну культуру як системне динамічне утворення (О.Б. Гармаш, С.Д. Омельченко), синтез компонентів (А.В. Барбанщиков, С.С. Муцинов, В.І. Писаренко), інтегральну якість (Т.Ф. Алексєєнко, Т.В. Іванова, І.Ф. Ісаєв, Н.О. Комар) [4].

Ми дотримуємось думки В.М. Гриньової, що педагогічна культура є системою й одночасно елементом педагогічної системи. Компонентами педагогічної культури є система знань, система умінь та система цінностей [2, с. 96–97].

Питання формування методологічної культури вивчали Є.В. Бережнова, А.І. Кочетов, В.В. Краєвський, В.К. Кирилов, С.В. Кульневич, В.А. Лісовий, Н.О. Нагорна, В.О. Сластьонін, В.Є. Тамарін [5].

В.І. Журавльов, Ю.К. Бабанський вважають, що успіх наукового дослідження цілком залежить від методологічної культури студента, його озброєності загальною та частково-науковою методологією [1, с. 224].

Методологічна культура характеризується в науковій літературі як багаторівневе й багатокомпонентне утворення, детерміноване властивостями інтегральної індивідуальності, яке містить у собі педагогічну філосо-

фію вчителя (переконання) та миследіяльність у режимі методологічної рефлексії (розуміння) як внутрішній план свідомості (самосвідомості).

Методологічна культура майбутнього вчителя – це особлива форма функціонування педагогічної свідомості, що керує мисленням педагога й виявляється в методологічних уміннях цілепокладання, визначення провідних принципів, відбору та перебудови змісту, моделювання й конструювання умов і засобів, що формують та розвивають особистісні структури.

Специфіка функціонування методологічної культури зумовлена тим, що в процесі методологічного пошуку формуються суб'єктність, співавторство, створення навчального матеріалу й педагогічних явищ, що є неодмінною умовою наступного формування вчителем суб'єктності й реалізації діяльності особистісних структур його учнів.

У сучасних дослідженнях культура педагогічного дослідження розглядається як оволодіння вчителями-практиками апаратом наукової діяльності, де вміння визначати мету, принципи, обґрунтовувати методи опосередковані операціями усвідомлення, формулювання, творчого вирішення педагогічних завдань, методичної рефлексії та спрямовані на перетворення конкретної ситуації (В.К. Кирилов, В.В. Краєвський, В.А. Сластьонін, В.Є. Тамарін) [4].

Рівень сформованості вмінь, які входять до складу культури педагога-дослідника, визначаються такими показниками, як: проблемне бачення, постановка перспективних цілей, виявлення причин невдач.

Учитель стає дослідником, коли ґрунтовно опановує ступенями педагогічної культури й дослідницької роботи: I ступінь – це розуміння того, що неможливо уникнути помилок і невдач у роботі; на основі їх аналізу відбувається розвиток професійних якостей; II – усвідомлення необхідності дослідницького підходу до навчання та виховання; III – професійне самовдосконалення (самоосвіта й самовиховання); IV – оволодіння культурно-педагогічним мисленням, яке включає в себе послідовність і логіку, нестандартність і обґрунтованість будь-якої педагогічної новації.

У праці С.В. Кульневич подано модель формування методологічної культури вчителя. Перший рівень моделі формування методологічної культури вчителя об'єднує системи гуманістичних цінностей, що задаються нормативно, у вигляді компонентів професійної культури (базові педагогічні професійні знання, уміння і якості: комунікативні, когнітивні, культурологічні, організаторські та ін.) в опосередкуванні якостей, пов'язаних із проявом особистісних функцій (критичності, мотивування, рефлексії). Стрижневий компонент моделі – зміст теоретико-методологічного блоку педагогічних дисциплін, відібраний як основа для сенсотворчої, цілепокладальної – у цілому особистісно розвивальної творчої діяльності, спрямованої на самоформування професійної культури майбутнього вчителя.

Другий рівень (критеріально-змістовий) орієнтує процеси осмислювання, усвідомлення, подолання кризових вузлів у теорії педагогіки, перебудови наявних знань на основі “дискредитації колишніх сенсів”, конструювання нових сенсів педагогічних знань, що відповідають гуманістичній парадигмі освіти.

Третій рівень (конструктивно-змістовий) визначає формування методологічної культури майбутнього вчителя за допомогою спільної з викладачем розробки мети, умови, змісту й засобів, необхідних для самостійного конструювання моделей виховного середовища, що розвивають системи змістів педагогічної діяльності як життєво-моральної цінності й сфери саморозвитку особистості вчителя і його майбутніх учнів.

Аналіз науково-педагогічної літератури надав можливість визначити чотири рівні системи розвитку педагогічної культури вчителя-дослідника:

1) базовий: сформованість якостей особистості (спостережливості, організованості, самовладання, кмітливості, професійної спрямованості в усій діяльності) – діагностування колективу й особистості, організації індивідуальної та групової роботи, сукупного використання методів і засобів виховання;

2) оптимальний: застосування теорії на практиці, засвоєння провідного педагогічного досвіду; загальнопедагогічні якості особистості – висока ефективність педагогічної праці; науковий аналіз своєї діяльності, об'єктивна самооцінка, вимогливість до себе;

3) творчий: методологічна культура, творча уява, психологічна зіркість, емоційно-вольова стійкість, нетерпимість до консерватизму, здатність до співтворчості – педагогічні інновації (педагогічна майстерність, авторські методики, програми, посібники й розробки);

4) дослідницький: дослідницькі якості особистості (допитливість, вдумливість, новаторське мислення) – наукова інформація (наукові статті, реферати, дисертації).

Останнім десятиліттям учені звертають увагу на вивчення науково-дослідницької культури вчителя (Т.Є. Клімова, Л.М. Кушів, Л.С. Подимова).

Науково-дослідницька культура майбутнього вчителя в працях сучасних педагогів постає як соціальне явище, яке є єдністю безпосередньої діяльності студентів-дослідників з виробництва нових педагогічних знань і результатом цієї діяльності, що закріплений у цінностях, нормах, традиціях та соціальних інститутах. У цінностях, нормах, традиціях акумульовано культурно-історичний досвід різних поколінь педагогів-дослідників, який пов'язаний з пізнанням та перетворенням педагогічної дійсності.

Ми згодні з визначенням Т.Є. Клімової, яка під науково-дослідницькою культурою вчителя розуміє підсистему науково-дослідницької культури суспільства та вид педагогічної культури, в якому закріплені цінності та технології отримання нових педагогічних знань, які збагачують педагогічну культуру й культуру суспільства в цілому [3, с. 37].

Науково-дослідницька культура розподіляється за суб'єктами-носіями (науково-дослідницька культура суспільства, соціальної групи та людини); за джерелом формування (галузі знання) – природознавча, технічна та гуманітарна.

Функціями науково-дослідницької культури майбутнього вчителя є:

– інтегративна, яка визначається інтенсивним збагаченням культури сучасними ідеями та дослідницькими технологіями з різних галузей наукового знання;

– гуманістична, передумовами якої є усвідомлення гуманістичних цінностей як провідних у системі науково-дослідницьких цінностей, гуманістичного імператива як особистісно значущої системи вимог до пізнання та перетворення педагогічної дійсності.

Для розгляду науково-дослідницької культури ми застосували діяльнісний підхід, який дає змогу розглядати її як двобічний процес: з одного боку, як особистісне утворення, що включає засвоєння цілей, змісту, засобів науково-дослідницької діяльності, з іншого – як результат, який характеризує готовність та вміння майбутнього учителя здійснювати науково-дослідницьку роботу.

Аналіз виховного потенціалу науково-дослідницької роботи майбутнього вчителя передбачає виявлення цінностей, що набувають розвитку під час формування науково-дослідницької культури студентів.

Науково-дослідницьку культуру, на думку Н.В. Мотрошилової, регулюють три основні групи цінностей: пізнавальні, соціальні внутрішньонаукові й загальносоціальні. Пізнавальні цінності – це методологічні установки різного ступеня спільності, що набувають нормативного характеру, які регулюють ставлення людини, яка пізнає, до пізнаваного об'єкта, а також до знання, концепцій, гіпотез. Соціальні внутрішньонаукові цінності – це нормативні принципи, що регулюють сукупний процес науково-дослідницької роботи як діяльності соціальної, колективної (вони регулюють ставлення індивіда до своєї наукової праці, до інших учених і колективів, відносини між колективами й установами науки). Загальносоціальні цінності – це норми й принципи, які регулюють відносини між ученими, науковими колективами та установами, з одного боку, і суспільством у цілому – з іншого, нормативно фіксують роль, престиж, цінність наукового пізнання для цього суспільства.

Науково-дослідницькі цінності, які є умовою й результатом відповідної діяльності, мають різні рівні існування. Ми дотримуємось думки Н.В. Мотрошилової та Т.Є. Клімової, які виділяють такі рівні: індивідуально-особистісний, внутрішньонауковий і загальносоціальний. *Загальносоціальні* цінності функціонують у масштабах усього суспільства. Регулюючи відносини між ученими, науковими колективами й суспільством у цілому, вони фіксують роль, престиж, цінність наукового пізнання в педагогічній сфері для цього суспільства. *Внутрішньонаукові* цінності являють собою сукупність методологічних і морально-етичних ідей, норм, принципів, що панують у свідомості науково-педагогічного співтовариства й регулюють процес науково-дослідницької роботи майбутніх учителів як діяльності соціальної, а також ставлення студента-дослідника до пізнаваного педагогічного об'єкта. *Індивідуально-особистісні* цінності виступають як сукупність соціально-психологічних утворень, у яких відображаються мета, мотиви, ідеали, установки й інші світоглядні характеристики студента-дослідника, що становлять у своїй сукупності систему його ціннісних орієнтацій.

У процесі й результаті задоволення потреби студентів у науково-дослідницькій культурі в її сфері створюються цінності, що є відбиттям її функціонального аспекту. До них належать цінності *практичного* (дослідницькі вміння й навички, методики, техніки, технології духовного (знання, почуття власного достоїнства, професійно-особистісна самореалізація, професійно-наукове й особистісне самоствердження, естетичні й моральні цінності, ідеали), *психічного* (логічне мислення, творча уява, наукова інтуїція, риси характеру, вольові якості) характеру, які зумовлені науково-дослідницькою роботою. Поряд з ними відбувається об'єктивізація науково-дослідницької діяльності майбутніх педагогів у професійно значущі цінності, що функціонують далі, незалежно від їхніх творців. Таким чином, у сфері науково-дослідницької культури формуються різноманітні групи цінностей. Їх утворення й функціонування перебуває в тісному зв'язку з етапами розвитку та саморозвитку науково-дослідницької культури студентів. У центрі цих цінностей перебуває студент-дослідник, що є головним елементом системи цінностей.

Слід зазначити, що у сфері науково-дослідницької культури відбувається як освоєння цінностей, так і їхнє створення.

Висновки. Отже, під науково-дослідницькою культурою вчителя розуміють підсистему науково-дослідницької культури суспільства та вид педагогічної культури, в якому закріплені цінності й технології отримання нових педагогічних знань, які збагачують педагогічну культуру та культуру суспільства в цілому.

Так, система цінностей науково-дослідницької культури студентів-дослідників представлена такими групами: 1) пізнавальні; 2) естетичні; 3) науково-етичні (моральні внутришньонаукові); 4) соціально-гуманістичні (моральні позанаукові); 5) професійно-педагогічні.

Подальшого розгляду потребує проблема формування цінностей науково-дослідницької роботи студентів.

Література

1. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю.К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1982. – 192 с.
2. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / В.М. Гриньова. – Х. : Основа, 1998. – 300 с.
3. Климова Т.Е. Развитие научно-исследовательской культуры учителя : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / Т.Е. Климова ; Оренбургский государственный педагогический университет. – Оренбург, 2001. – 328 с.
4. Кочетов А.И. Культура педагогического исследования / А.И. Кочетов. – 2-е изд., испр. и доп. – Мн. : Ред. журн. “Адукацыя і выхаванне”, 1996. – 312 с.
5. Кульневич С.В. Личностная ориентация методологической культуры учителя / С.В. Кульневич // Педагогіка. – 1997. – № 5. – С. 108–115.